

Revolutie in Congo?

• Erik Kennes

“(Het volk) zal zijn eigen weg volgen, ver van dictators, Grote Roergangers en “bevrijders”. Vroeger klapte het in de handen voor Koning Boudewijn, dan voor Lumumba, en dan voor ..., en dan voor... Het wordt hoog tijd dat het volk eens applaudisseert voor stabiele instellingen die in staat zijn om het naar welvaart te brengen, die welvaart waar het zo veel voor opoffert om hem te verkrijgen...” (Jean-Claude Kangomba in *La Libre Belgique* 10.07.97)

Zou Kabila ons evenzeer verdelen als Mobutu dat reeds deed? De onlangs overleden president bespeelde meesterlijk de interne tegenstellingen en breuklijnen binnen het Belgisch politiek personeel, en bekeek meestal geamuseerd ons onderling gekibbel over hoe we hem moesten beoordelen: als een wrede dictator, zoals er ook elders op de wereld veel voorkomen? Als een echte Afrikaanse chef, een figuur die wij westerlingen niet konden begrijpen? We zijn er tot nu toe eigenlijk niet uit geraakt. De westerse communis opinio over de toestand in Afrika vertoonde overigens een merkwaardig cyclisch patroon: na een dictatuur (kolonie, Mobutu) volgt een plotse democratiseringsperiode. Het is de tijd van de universele principes, het toetreden tot de mondiale beschaving. Tot blijkt dat de “democratisering” een zuiver formeel-institutionele aangelegenheid blijkt te zijn die in chaos ontaardt. Dan komt de Grote Redder, de man die moraal en discipline in het vaandel voert. Hij doet iedereen weer in de pas lopen, maar neemt economisch catastrofale beslissingen. Zijn heerschappij,

gevoerd in naam van de “andere Afrikaan”, blijkt uiteindelijk een moorddadige roofofbouw te zijn op de hele samenleving. Terug naar de democratisering, de “universele democraat”, waarvan uiteindelijk weer eens blijkt dat de beweging niet verder gaat dan de instellingen. Dan komt de Grote Redder, brengt moraal en discipline... Dit soort sterk vereenvoudigende interpretaties van Centraal Afrika brengt pijnlijk ons onvermogen aan het licht om de zeer complexe realiteit ginder te kunnen begrijpen. We voeren alles dan maar gemakshalve terug op een politiek theaterspel waar enkele grote mannen de toon voeren. Dat verloopt vlot, want de figuur van “l’homme fort” of de “big man” is wijd verbreid op het continent¹, en wordt gevoed door gelegenheidsschrijvers die maar wat graag in de gunst komen van de nieuwe machthebbers². Onze blik wordt dan nog méér vertroebeld door het feit dat de overgewaarde informatie uit Congo, mischien méér dan elders, altijd met bijbedoelingen wordt overgemaakt...

Maar laten we toch een voorlopige poging

doen om de ingrijpende veranderingen van het laatste jaar in Congo eens te bekijken vanuit de politieke processen die er hebben plaats gevonden. Welk type politiek heeft men er bedreven? Welk soort veranderingen hebben er plaats gevonden in denken en handelen? Wat zijn nu, structureel, de mogelijkheden voor de toekomst?³.

I. Een nieuwe politieke modus?

Eén van de grote problemen waar het land altijd mee heeft geworsteld is dat elk regime telkens probeerde de geschiedenis te herschrijven. De Belgische kolonisator schreef de geschiedenis als een oppositie tussen een ahistorische traditie en een progressieve westerse moderniteit; het Mobuteregime beleed een Afrikaanse authenticiteit die een feitelijk sterk gepatrimonialiseerd neokoloniaal regime toedekte. Net zoals het Mobuteregime zich ideologisch zeer sterk afzette tegen de "politicaillieurs" van de eerste republiek, én tegen de vroegere koloniale macht⁴, stelt het huidige regime in Congo zich voor als de nieuwe orde die het mobutisme met wortel en tak aan het uitroeien is. Het nieuwe tijdperk lijkt zich nu terug te baseren op de korte periode tijdens dewelke Lumumba aan de macht was (van 30 juni tot 4 september 1960). Een herlezen van de geschiedenis van het land is altijd levensnoodzakelijk geweest, en het eerste forum dat daarmee is begonnen was de Soevereine Nationale Conferentie (CNS of Conférence Nationale Souveraine). Tegelijk was deze Conferentie het meest beslissende moment in de geschiedenis van het land sedert de machtsgreep door Mobutu in 1965, en dit tot de machtsovername door de Alliantie. Helaas moffelt ook het huidige regime deze conferentie weg in de plooiën van haar lectuur van de geschiedenis. In geplunderde en totaal verpauperde landen als Congo is het geheugen kort, en proberen velen hun interpretatie op te dringen: voor de Alliantie was de CNS niet meer dan een forum waarop Mobutu zich terug kon rehabiliteren. Voor politici die toen actief waren was het een toonbeeld van democratie⁵. Voor de UDPS was het de plaats waar Etienne Tshisekedi tot eerste minister werd benoemd.

Daarom is het nodig om een reële evaluatie te

maken van het werk dat daar gebeurd is. De wezenlijke vraag is in hoeverre je tijdens de voorbije periode, vóór, tijdens, en na de CNS kan spreken van een democratisering. Het is evident dat daarbij verder moet gekeken worden dan de formele instellingen, die in een land als Congo-Zaire altijd de echte machtsrealiteiten verborgen hielden. Een meer inhoudelijk criterium voor democratisering dat daarbij kan gehanteerd worden is dat van het soort politiek dat rond deze conferentie werd gevoerd. Ernest Wamba-dia-Wamba, één van de zeldzame originele politieke denkers voortgebracht door een land waar alle intellectuele creativiteit werd vermoord, stelt zich de vraag in hoeverre je in het Congo-Zaire van de laatste zeven jaar kan spreken van een "emancipatorische politieke modus". Een "politieke modus" of de manier waarop een bepaalde vorm van politiek (een prescriptieve relatie met de werkelijkheid) functioneert als een systeem voor het nemen van beslissingen, van praktijken en van denken⁶. Die modus wordt emancipatorisch als die een bewustzijn en een denken inhoudt (politiek is in de eerste plaats van de orde van het denken) dat een subjectieve breuk betekent met het bestaande⁷. Politiek is wezenlijk creatief. Emancipatorische politiek kent ook een veelheid van sites. Eén van deze sites is, aldus Wamba, de Soevereine Nationale Conferentie geweest. Maar zoals alle sequenties van emancipatorische politiek was die maar tijdelijk.

De CNS kende een valse start want de eerste versie (augustus-september 1991) was een grotendeels gemanipuleerd forum. Maar toch kwam daarrond een vrij grote volksbeweging op gang: toen de conferentie een tweede start nam en in januari 1992 door de toenmalige eerste minister Nguz werd opgeschort, zette zelfs de basiskerk zich in beweging en hun manifestatie werd op 14 februari 1992 door het leger uiteen geschoten⁸. Als de conferentie eenmaal op gang was werd alle hoop van de bevolking daarrond gekanaliseerd⁹, en engageerde zich een netwerk van informele organisaties om de conferentie, die dagelijks gevolgd werd op de televisie, niet te doen mislukken¹⁰.

De Nationale Conferentie is ongetwijfeld een enorme politieke leerschool geweest voor een groot deel van de Zairese bevolking, en dit moet

duidelijk erkend worden.

Het belang van de CNS lag vooreerst in zijn samenstelling: die werd zeker niet gedomineerd door de politieke partijen¹¹, maar wel door de "société civile" (ong. 41 procent). Het klopt ongetwijfeld dat een groot deel van wat "société civile" werd genoemd bestond uit gelegenheidsorganisaties; maar tegelijk maakte deze samenstelling het mogelijk dat een belangrijk aantal nieuwe en jongere politieke actoren op het voorplan konden komen, tegen de dominantie in van de oude "dinosaurussen" en met een wisselende mate van politieke onafhankelijkheid. Deze actoren waren gedeeltelijk afkomstig uit basisorganisaties, gedeeltelijk uit administratie en ministeriële kabinetten. Er is nog geen studie gemaakt van de selectiemechanismen voor de deelnemers op regionaal vlak: het lijkt wel vast te staan dat in Zuid-Kivu b.v. de delegatie vanuit de basis veel opgelegd, terwijl de delegatie uit Shaba veel minder doorzichtig werd samengesteld - wat achteraf trouwens tot ernstige problemen heeft geleid. In elk geval had het land sedert de verkiezingen van 1960 nog nooit een even democratisch moment gekend.

De CNS zou vervolgens een mechanisme moeten worden voor "nationale verzoening". Het was een oprechte poging om de vertegenwoordigers van het Mobuturregime te impliceren in een proces van morele vernieuwing en uitroeiing van de "anti-valeurs". Uit vrees voor veralgemeend geweld zou men via een publieke schuldbekentenis de machthebbers voorlopig vergeven. De techniek van het palaber is inderdaad Afrikaans¹², en hij had een kans gemaakt om een politieke vernieuwing in te luiden indien de "chef" Mobutu zich er toe geleend had, en het voorbeeld gevolgd van Kerekou in Benin. Het resultaat was echter - zoals te voorzien was - een mislukking¹³.

Toch gebeurde er nog heel wat méér. In eerste fase, die van de "algemene politieke verklaringen" (déclarations de politique générale), kwam een enorme veelheid aan verenigingen, aan actuele en historische actoren, hun visie geven op heden en verleden van Zaïre. Het was de eerste keer dat een open en kritische herlezing van de geschiedenis van het land mogelijk was, dat

stukken herinneringen van het volk terug werden boven gehaald. Deze herlezing van de geschiedenis werd gevolgd door het werk in 23 commissies, waar - de bijzonder moeilijke omstandigheden in acht genomen - uitstekend werk geleverd werd. De kwaliteit van de rapporten van de commissies is zeer ongelijk (het rapport over het leger b.v. heeft nooit de echte problemen durven aanraken; het rapport over de landbouw stelt net de verkeerde oplossingen voor¹⁴), maar niettemin was het de eerste maal sedert de machtsovername door Mobutu dat een publiek forum zonder overmatige dwang de problemen van het land kon bespreken. De meest gevoelige rapporten echter, die over de politieke moorden en mensenrechten en over de onrechtmatig verkregen bezittingen werden niet publiek besproken, waardoor ook de nationale verzoening onmogelijk werd.

De concrete resultaten van de conferentie waren een ontwerp van federale grondwet voor de Derde Republiek¹⁵, een overganggrondwet en een ontwerp van kieswet. De constitutionele teksten werden opgesteld met als hoofdbekommernis het maximaal verminderen van de macht van Mobutu (via een combinatie van een parlementair regime in het centrum en federalisme voor de regio's) en daardoor zijn ze als zodanig niet bruikbaar voor de huidige periode. Maar toch is het grondwetsontwerp een hoogstaand document dat als werkbasis kan dienen voor een nieuwe grondwet.

2. De demobilisering

Achteraf is de vrees terecht gebleken dat het hele proces van politieke mobilisering zou herleid worden tot een soort gevecht rond formele institutionele technologie. Doordat de nadruk tijdens de conferentie zo sterk lag op het respect voor de rechtsstaat werden de actoren van de CNS, die zich achteraf omvormden tot de Hoge Raad voor de Republiek, in een reeks juridische vallen gelokt: de hele post-CNS periode tot de machtsovername door Kabila werd gedomineerd door een oeverloos gevecht rond de in te voeren wetteksten voor de overgangperiode. Een debat rond juridische subtiliteiten wordt natuurlijk slechts gevoerd door een beperkt aantal deelnemers, en dit mechanisme van uitsluiting was te-

gelijk ook kenmerkend voor de jaren na de CNS¹⁶.

Daar hadden ook de politieke partijen schuld aan: reeds tijdens de Nationale Conferentie werd het echt beslissingsproces via een reeks van parallelle onderhandelingen (o.m. rond een “globaal politiek compromis”) herleid tot een kleiner groepje actoren. Na de CNS werd opnieuw een reeks onderhandelingen gevoerd tussen politici die niet noodzakelijk aan de CNS hadden deelgenomen en zo werd de sfeer van de politiek geleidelijk terug ingeperkt tot een groep van de “politieke elite”, die men steeds meer “la classe politique” is gaan noemen. De enige partijen die gedeeltelijk aan dat proces ontsnapten waren de UDPS en de PALU. Zij hadden een heel sterke band met de bevolking ontwikkeld. Tegelijk echter herleidde de verkiezing van Tshisekedi tot eerste minister de politieke strijd tot een gevecht van personen, en de UDPS heeft nooit een stevige politieke organisatie uitgebouwd die de bevolking zou kunnen mobiliseren. Een andere partij die wél een basis had was de Uferi in Katanga, maar het politiek project van die partij was veeleer het uitbouwen van een regionale hegemonie in een tactische alliantie met Mobutu, zodat we die partij moeilijk “emanciperend” kunnen noemen.

De partijen zelf raakten steeds meer verstrikt in een klassiek spelletje voor het bekleden van functies in de staatsorganen, wat Wamba-dia-Wamba toelaat ze eigenlijk “staatsorganisaties” te noemen die de Zaïrese staat zelf niet in vraag stellen en geen echte emancipatorische politiek voeren buiten de instellingen. UDPS en PALU ontsnapten daaraan door hun weigering in te stappen in de institutionele technologie die werd opgezet na de CNS, maar ze stelden er ook geen concrete en flexibele strategie tegenover. Bovendien is ook de UDPS niet in staat gebleken om zijn interne factiestrijd te beheersen.

Buiten “la classe politique” bevond zich een vrij onoverzichtelijke veelheid van actoren, die allemaal op een of andere diffuse manier aan “informele politiek”¹⁷ deden maar die slechts op een beperkte manier gestructureerd werden: via de “parlementaires debout”, een informele groepering van jongeren in Kinshasa die over politiek debatteerden en die zich gedeeltelijk schaarde achter een factie van de UDPS; en via de

“société civile”. Deze laatste betekende een veelheid van ontwikkelings- en mensenrechtenorganisaties aan de basis die vaak al lange jaren met een enorme inzet probeerde om mensen in dorpen en steden tot zelforganisatie en zelfemancipatie te brengen. Hun impact en slagkracht was echter zeer ongelijk (in Zuid-Kivu was die ongetwijfeld zeer sterk¹⁸). De verschillende organisaties proberen zich wel te groeperen in een nationaal netwerk.

In 1996 zaten de politiek en de maatschappij in Zaïre muurvast, en het begon er op te lijken dat de groep rond Mobutu de afvallingskoers uiteindelijk zou winnen, al was het maar door de verdeeldheid van de andere actoren. Alle hoop werd dan gesteld op het houden van verkiezingen, in de hoop dat daaruit dan een nieuwe politieke generatie zou kunnen naar voor komen, en vooral Tshisekedi als eerste minister verkozen door de CNS. De “société civile” hoopte om daarrond een nieuwe mobilisering à la CNS op gang te brengen, maar was niet in staat om de subtiele manoeuvres binnenskamers te volgen vanwege de organiserende machten. Een vernuftig juridisch apparaat werd opgebouwd dat de bedoeling had om het hele verkiezingsproces onder controle te houden van “la classe politique”¹⁹.

3. De economie van de “transitie”

Als gedurende de jaren tachtig roofbouw werd gepleegd op Zaïres productie-apparaat, dan werd dit gedurende de jaren negentig volledig afgebroken. Het meest schrijnende voorbeeld is dat van de mijngroep Gécamines: onder leiding van de Katangese gouverneur werd een groot deel van de installaties en ongeveer alle voorraden gewoon gedemonteerd en verkocht. Uiteindelijk werd het hele systeem van roof- en plundereconomie waar ongeveer iedereen van profiteerde behalve de bevolking zelf tot zijn uiterste consequenties gedreven²⁰. Het land verzeilde in een toestand waar maar weinig opties overbleven, en de regering Kengo, die zelf nauw verbonden was met buitenlandse groepen die sterk van het Mobutu regime hadden geprofiteerd, zette een alomvattend privatiseringsprogramma op. Dit programma bevestigde en stimuleerde de onmacht van de staat, en gaf in feite enorme happen staatssoevereiniteit over aan private

actoren. Dit gebeurde uiteraard niet zonder eigenbelang²¹: volgens mondelinge bronnen waren contracten afgesloten onder Kengo aan een "informele belasting" onderhevig. Tegelijk had het land niet veel alternatieve opties dan het uitbesteden van economische activiteiten aan privé-groepen: de nodige investeringen zijn zo enorm dat een leeggezogen staat die nooit zelf aankan. Ook werd zo een belangrijke machtsbasis van Mobutu aangetast: die haalde zijn inkomsten nl. voor een belangrijk deel uit het aftappen van de parastatalen en overheidsbedrijven, waarvan de directeurs vaak machtiger waren dan de ministers²².

4. De machtsovername

Zonder te willen geloven in grote samenzweringstheorieën, lijkt het er sterk op dat de oorlog in het oosten er gekomen is door een objectieve samenloop van omstandigheden, waarbij een aantal actoren gemeenschappelijke belangen te verdedigen hadden. De oplossing voor de impasse in Congo kon moeillijk nog intern gezocht worden: het terug instellen van de orde van de CNS was uiteindelijk de enige mogelijke oplossing maar die was politiek niet haalbaar. Een intern probleem, nl. de onmogelijkheid van de Zairese staat om nog zijn eigen contradicties te beheren²³ (zoals tot uiting kwam in de eindeloze conflicten in Kivu), kreeg op korte tijd een regionale en zelfs internationale dimensie. De oorlog in Congo betekent ook een "aanpassingsprogramma" aan de bredere evoluties op wereldvlak: de massieve herstructurering van de mijnsector²⁴, de steeds grotere handelsstromen met Azië, de opbouw van geprivatiseerde staatsstructuren rond de gebieden van het "nuttige Afrika", de diffusie van militaire capaciteit op regionaal vlak, de positie van de VS als hegemoniemacht. Maar ook een steeds grotere bewustwording van de mogelijkheden van regionale samenwerking. Kortom: een afbraak van het neokoloniaal model in de vorm die bestond sedert de onafhankelijkheid van Congo.

Wat betekent de machtsovername nu voor de Congolese staat en maatschappij? Ook al was de alliantie duidelijk onvoorbereid en bestaat er nog grote onduidelijkheid over de richting die het regime uit gaat, zijn toch reeds enkele elementen

zichtbaar. De alliantie wil de hele Congolese samenleving "zuiveren" van het mobutisme en is daarom een campagne van disciplineren en moralisering begonnen. De middelen daarvoor zijn een hernieuwde militaire discipline (met een leger waarmee niets kan "gearrangeerd" worden, maar dat op zijn beurt ook de politieke macht niet respecteert) en een programma van heropvoeding via de "tien lessen" van de alliantie gegeven in een vormingscursus. Nu is de inhoud van die lessen wel bijzonder ontgoochelend: het "Programme d'idéologie politique" van de AFDL (Goma, febr. 1997, 21 p.) is een haastig samenraapsel van oudere en nieuwere primair-marxistische pamfletten met een inhoud die totaal onaangepast is aan de huidige realiteiten. Het op zich niet zo slechte idee van een vormingscursus voor het bijbrengen van nieuwe waarden wordt op die manier vrij inhoudsloos. De structuur van "basiscellen" die in het programma wordt voorgesteld houdt bovendien uitsluitend een beweging in van de top naar de basis en niet omgekeerd, waardoor er ongeveer niets overblijft van het mogelijk democratisch gehalte ervan²⁵. Het beschouwen van het mobutisme als een virus waar iedereen moet van genezen worden door de "genezers" van de alliantie laat natuurlijk de deur open voor alle mogelijke manipulaties in naam van de "zuiverheid".

Een meer fundamenteel probleem is in hoeverre je de figuur van Mobutu wel radicaal kunt verlaten. Mobutu incarneerde ongeveer alle staatsmodellen, en putte elementen uit verschillende westerse en Afrikaanse - ook lumumbistische - tradities. Wil de alliantie een éénpartijstaat of een "geenpartijstaat" oprichten, dan roept dat onmiddellijk de herinnering aan Mobutu's MPR op. Wil je de nationale eenheid, dan sta je voor Mobutu als "garant van de eenheid van de natie". Wil je een moralisering van de samenleving, dan sta je onmiddellijk voor de vele campagnes gevoerd door de MPR. Wil je overal basiscellen invoeren, dan sta je voor de MPR-verantwoordelijke die op alle niveaus werden geïnstalleerd in dienst van de veiligheidsdiensten. De vrouwen- en jongerenorganisaties van de alliantie roepen onaangename herinneringen op aan hun evenknie in de MPR.

In naam van de strijd tegen de mobutistische

mentaliteit wordt nu ook massaal gerecruteerd binnen de diaspora. Omdat wie creatief en onafhankelijk dacht onder het Mobuturégime wel moest emigreren kan hun inbreng enkel maar positief zijn. Alleen is het risico reëel dat de binnenlandse kaders en ervaring niet erkend worden en dat de nieuwe kaders (in Kinshasa smalend "occasions d'Europe" genoemd) de bijzonder complexe binnenlandse realiteiten niet meer kennen. Ook zijn Kabila's medestanders van het eerste uur, waarvan de meesten nu belangrijke posities innemen, niet noodzakelijk de meest bewaamde bestuurders.

Het gebrek aan erkenning van binnenlandse ervaring en binnenlandse strijd is trouwens het zwakste punt van de politiek van de alliantie: de lange jaren van "transitie" tijdens welke honderden of duizenden mensen hun leven verloren in de strijd tegen het Mobuturégime, de strijd die het systeem van binnen uitholde, de nationale conferentie, het jarenlange oppositiewerk van de UDPS en de PALU worden door de alliantie arrogant van tafel geveegd. Zonder de voorafgaande binnenlandse strijd was de oorlog van de alliantie ongetwijfeld een mislukking geworden. Daarom valt het gewoon negeren van de jarenlange inzet van de basisorganisaties, het repressieve optreden tegen de UDPS, de weigering om de rol te erkennen van Tshisekedi, moeilijk te begrijpen. Indien de alliantie zich meer had ingezet om een open communicatiepolitiek te voeren en een verbond had gezocht met iedereen die gevochten heeft tegen de Mobutudictatuur was de binnenlandse consensus veel groter geweest en de positie van de alliantie binnenlands veel sterker.

De juridische basis van het régime is bijzonder smal: het "décret-loi" dat alle macht verenigde in de handen van de president is een bijzonder bot en onhandig samengesteld document; de statuten van de alliantie, die feitelijk gelden als voorlopige grondwet, bevat een bepaling die aan de president van de alliantie het vetorecht toekent aan alle beslissingen die door de andere instanties van de alliantie genomen worden (art. 18, 3—). Indien de alliantie zich had ingeschreven in de dynamiek op gang gebracht door de CNS (versie 1992) was haar basis heel wat breder geweest²⁶. Het verlaten van de CNS maakt het natuurlijk mogelijk om op

alle niveaus met nieuwe mensen te werken; maar ook de alliantie heeft vroegere medewerkers van Mobutu in haar beleidsstructuren opgenomen (zoals Uamba Kyamitala - ex-directeur van de Gécamines), waaruit blijkt dat een beleid door de "zuiveren" in de praktijk niet zo eenvoudig ligt.

Op lagere niveaus echter heeft de alliantie overal kaders laten aanstellen (vaak na verkiezingen door de mensen zelf) die actief waren in de strijd tegen het Mobuturégime; op veel plaatsen werden zo de kaders van de UDPS weggeplukt en in de alliantie geïntegreerd. Een gedeelte van de leden van de "Tshisekedi-regering" van maart 1993 oefent nu beleidsfuncties uit.

Symbolisch beroept het régime zich op een terugkeer naar de onafhankelijkheid. Art. 17 van de statuten beschouwt de democratisering afgebroken vlak na de onafhankelijkheid van Congo en wil die nu verder zetten. Dit is uiteraard een smalle legitimiteitsbasis en het valt te vrezen dat het régime de geschiedenis opnieuw zal willen schrijven, nu op haar maat gesneden²⁷.

5. Het streven naar interne onafhankelijkheid

Alle mogelijke hypothesen voor de heropbouw veronderstellen in de eerste plaats een heropbouw van het volledige staats- en administratief apparaat. Op dit vlak heeft de alliantie op korte termijn al een krachttoer geleverd, nl. een uitschakeling van de meeste corruptie, een nieuwe correctheid en een belangrijke verbetering van de veiligheidssituatie. De vraag is wel welk type staat de alliantie wil opbouwen, tegen de inertie van de geschiedenis in. Het radicale verlaten van het Mobutistisch model zou betekenen dat men een federale richting uitgaat, maar ook dat een echte basisdemocratie opbouwt die luistert naar wat de bevolking zélf te vertellen heeft. Tot op dit ogenblik lijkt het eerder de andere kant op te gaan: het valt te vrezen dat de alliantie, overtuigd van het eigen gelijk en van de eigen bekwaamheid tegenover de "op te voeren" bevolking, een politiek model reproduceert dat gekenmerkt wordt door exclusiviteit en bewegingen van de top naar de basis i.p.v. omgekeerd. Het is enkel in een modus van emanciperende politiek dat de bevolking de politieke ruimte mee bepaalt, en het

is zeer de vraag of de alliantie die bevolking wil toelaten. Mobutu nam in 1965 de politieke bovenbouw van het regime van de eerste republiek weg en bleef achter met de koloniale administratieve structuur. Indien de alliantie nu de politieke ruimte wegneemt en ze voor haarzelf monopoliseert houdt ze echter geen administratie meer over want die is verdwenen. Het gebrek aan soepelheid en openheid op regeeringsniveau is op dit ogenblik de belangrijkste handicap. Een erkennen van de dynamiek van de CNS zou dit vlug kunnen verhelpen en het regime een enorm vertrouwenskrediet geven²⁸.

Een tweede vraag is of en hoe de nieuwe Congolese staat het etnisch conflictpotentieel zal oplossen. Het is niet uitgesloten dat er meer conflicthaarden komen dan die rond de aanwezigheid van de Tutsi op de belangrijkste militaire commandoposten: het huidige regime sluit b.v. duidelijk de Baluba van de Kasai uit van de centrale machtsuitoefening, en het conflict tussen Katangezen en Baluba zou wel eens terug de kop kunnen opsteken. In elk geval was de Zaïrese staat niet meer in staat om dit soort conflicten te beheren en waren de enige werkbare oplossingen diegenen die ontwikkeld werden op lokaal vlak²⁹.

Economisch lijkt er nog onenigheid te bestaan over de te volgen weg, tussen een eerder marxistisch gerichte groep die spreekt over electrificatie ("en de sovjets!") en productiebrigades in de dorpen; een andere over sociale markeconomie³⁰. In elk geval is het bijzonder verheugend dat veel beleidsverantwoordelijken terug de taal van de waarheid spreken³¹. De nieuwe groeipool Katanga stelde een origineel geïntegreerd ontwikkelingsplan van de regio voor, dat o.m. aan de plaatselijke universiteit een centrale rol toekent als denktank³².

6. Het streven naar externe onafhankelijkheid

Deze vraag stelt zich vooreerst politiek: zo zullen alle landen die de alliantie organiseerden en geholpen hebben om de oorlog te winnen hen de rekening presenteren. Alle getuigenissen zijn overigens unaniem over de zeer sterke controle die het leger van het FPR uitoefent over de gebeurtenissen in Congo, en over de algemene

aanwezigheid van het FPR-regime op sleutelposities in het leger en de veiligheidsdiensten. Bovendien lijkt het er sterk op dat de Kivustreek zeer expliciet de rol speelt van bufferzone voor de bevolkingsoverschotten in Rwanda en Burundi.

De hypothese van een annexatie van de Kivustreek door Rwanda moet wellicht genuanceerd worden. Veel waarschijnlijker is dat Congo niet meer mordicus zijn nationale soevereiniteit zal willen verdedigen, maar wel streeft naar een verregaande regionale politieke en economische integratie naar het model van de Europese Unie³³, met het bijbehorende vrij verkeer van personen, goederen en diensten. Op die manier zou dan de oude droom van de "collectieve self-reliance" verwezenlijkt worden. Vele projecten op gebied van transport en communicatie wijzen in die richting. Het is trouwens in dit kader dat het Panafrikaans Congres moet gezien worden dat begin april 1994 werd gehouden te Kampala, Uganda. Binnen dit kader wordt dan een herstel van traditionele "prekoloniale" politieke eenheden denkbaar, naar het model van Uganda.

Dit hele project is natuurlijk enkel maar toe te juichen, indien het niet werkt ten nadele van Congo zelf. De verleiding voor de buurlanden is natuurlijk groot om Congo als de hefboom te gebruiken voor de eigen ontwikkeling, of als wingewest voor iets dat als kolonisatie kan beschouwd worden door het FPR-regime.

Wat het regime zeker parten zal spelen op dit vlak is hun gebrek aan openheid en hun ongevoeligheid voor alle kritiek. Dit zal het onmogelijk maken om het enorm conflictpotentieel dat in de regio aanwezig is anders op te lossen dan via repressie. Het staatsapparaat dat wordt uitgebouwd zal in elk geval voldoende flexibel moeten zijn en voldoende mechanismen moeten bevatten om conflicten te regelen. Het organiseren van een "CNS-bis" die de rapporten en besluiten van de CNS actualiseert zou een goede basis kunnen zijn voor het bereiken van een nieuwe consensus. Alles toespitsen op de komende verkiezingen is in elk geval illusoir: het gebeurt bijzonder zelden dat een regime uit vrije wil verkiezingen organiseert als niet eerst de voorwaarden aanwezig zijn opdat het die zou winnen.

Dit politiek gegeven, indien het niet wordt opgelost, dreigt ook de economische ontwikkeling te hypothekeren. Het is voor het land een uitstekende zaak dat het regime de macht van de grote grondstoffen- en mijnbouwmonopolies probeert te breken. De diversificatie van partners waarmee contracten werden afgesloten in de mijnbouw valt enkel toe te juichen. De vraag is enkel wat de inhoud is van die contracten: de overgrote meerderheid werd afgesloten onder Kengo en er werd tot nu toe geen letter aan veranderd. De informatie waarover men beschikt over sommige gevallen is in elk geval niet zeer hoopgevend³⁴. De Congolese staat zou wel eens onmachtig kunnen zijn om daar ook maar iets aan te doen. Bovendien is het niet duidelijk of de relatief kleine en jonge firma's die in Katanga aan het werk zijn wel echt op productie gericht zijn en niet eerder een speculatieve verkoop van hun onderneming op het oog hebben. Indien de staat er niet in slaagt zich terug te reconstrueren in een nieuwe vorm, ligt de weg open voor het soort "kant en klaar" staatsstructuren van het type "executive outcomes", waarbij privé-firma's alles leveren wat een staatsstructuur nodig heeft, maar dan wel rond de stukjes "nuttig Afrika" die nog overblijven.

7. Terug naar de geschiedenis?

We kunnen enkel maar hopen dat het land nu een nieuwe start neemt vanuit de totaliteit van zijn geschiedenis. Het heeft weinig zin nu een nieuwe orde in te stellen waarin opnieuw alle kwaad externe oorzaken heeft en geen enkel mechanisme voor zelfkritiek en bijsturing wordt ingebouwd. Ook Mobutu behoort tot de geschiedenis van het land, en het is belangrijker zich af te vragen hoe zijn regime ook intern heeft kunnen wortel schieten (Mobutu was toch niet énkél maar een marionet van het buitenland). De gehele

geschiedenis bewust opnemen om op een nieuwe basis verder te gaan veronderstelt openheid, vooral intellectueel (en dit wordt zonder twijfel de lakmoestest voor het nieuwe regime!³⁵) maar ook politiek. Het heeft daarbij geen enkele zin om de strijd die door de bevolking is gevoerd vóór de machtsovername te willen negeren.

Het gaat hierbij niet noodzakelijk om een meerpartijsysteem. Democratie is in se niet westers, het is een ideaal waar de hele wereld in specifieke vormen aan meewerkt. Essentieel is het oude Hegeliaanse idee dat elke mens de wil tot vrijheid heeft, en deze wil tot vrijheid in instellingen wil verwezenlijken, in welke vorm dan ook. Wezenlijk is ook in hoever een regime een principe van representativiteit en een principe van responsabilisering³⁶ inbouwt.

Deze principes zijn universeel. Tegenover het principe van een "Afrikaanse democratie" (waar onder meer ook Mobutu mee zwaaide!) kunnen we een citaat plaatsen uit het rapport van een seminarie gehouden door exclusief Afrikaanse onderzoekers van 24-27 juni in Johannesburg:

"35. De deelnemers aan het seminarie verwerpen de notie van "democratie op zijn Afrikaans", waarmee de meest dictatoriale regimes zich getooid hebben gedurende de afgelopen decennia om enkel maar schendingen van de mensenrechten en slecht bestuur goed te praten. De landen uit de regio van de Grote Meren moeten zich ook richten naar de principes van de rechtsstaat en van de democratie, principes die universeel zijn: een grondwet die deze principes belichaamt; vrije en eerlijke verkiezingen; onafhankelijkheid en persvrijheid; een onafhankelijke rechterlijke macht; controle van het leger door het burgerlijk bestuur.

36. In zijn manier van verwezenlijken zal deze democratie zich zo goed mogelijk aanpassen aan de plaatselijke structuren, houdingen, aspiraties(...)³⁷."

SOLIDARITEITSAGENDA

verzorgde uitvoering, 9 versies, met ruim 1000 adressen van sociale organisaties ten voordele van *afam* projecten

93

Noten

¹ Cfr. ELIKIA M'BOKOLO, *Aux sources de la crise zairoise*, in *Le Monde Diplomatique*, Mai 1997, p. 5.

² Cfr. Germain MUKENDI en Bruno KASONGA, *Kabila ou le retour du Congo*, Ed. Quorum, 1997.

³ We doen hier geen poging om een overzicht te geven van de gebeurtenissen. Eén mogelijk overzicht is Erik Kennes, *La termitière terrassée par le vent de la savane*, in *Afrika-Focus*, RUGent, 1997 (in druk).

⁴ Cfr. Katangais prenez garde de tous les politicailleurs, in UHURU, 11-26.07.97.

⁵ Cfr. Tekst Kamanda; cfr. Boekje Kabuya.

⁶ Cfr. Ernest WAMBA-DIA-WAMBA, *Beyond Elite Politics of Democracy in Africa*, in *Quest*, Vol. VI, n. 1, June 1992. Inspiratie voor het concept haalt Wamba bij de Franse filosoof en etnoloog Sylvain LAZARUS in diverse publicaties, o.m. S. LAZARUS, *Le mode historique de la politique*, in *La Distance Politique*, n. 1, déc. 1991, p. 6-8; S. LAZARUS, *Unicité du lieu ou multiplicité des lieux de la politique*, in *La Distance Politique*, n. 2, fév. 1991, p. 4-5; S. LAZARUS, *Anthropologie du nom*, Paris, Seuil, 1996.

⁷ Ernest WAMBA-DIA-WAMBA, *Democracy, Multipartyism and Emancipative Politics in Africa: the case of Zaïre*, in *Africa Development*, Vol. XVIII, n. 4, 1993, p. 95-96.

⁸ Cfr. Philippe DE DORLODOT, "Marche d'espoir". Kinshasa 16 février 1992, Paris, Armas/L'Harmattan, 1994, 324 p.

⁹ Het moet gezegd dat de CNS in de eerste plaats in de steden weerklank vond (cf. Père NZUZI BIBAKI, *La CNS, une école pour tous*, in *Renaître*, n. 20, 15.11.1992, p. 15), maar zeker niet uitsluitend. Er zijn genoeg gevallen bekend van mobilisatie in de dorpen.

¹⁰ Over de Zaïrese CNS bestaan, behalve in de plaatselijke pers, helaas nog niet veel getuigenissen of analyses. Cf. Ernest WAMBA-dia-WAMBA, *Zaire: from the National Conference to the Federal Republic of the Congo?*, in *Development Dialogue*, 1995:2, p. 125-146; Ernest WAMBA-dia-WAMBA, *Nationale Conferenties en democratisering in Franstalig Afrika*, in *Noord-Zuid Cahier*, Jg. 21, 1, maart 1996, p. 39-56; Godé IWELE,

Monseigneur Monsengwo. Témoin et Acteur de l'histoire, Ed. Duculot, 1995.

¹¹ Die maakten ongeveer 28 procent uit van het deelnemersaantal. Elke partij kon vier afgevaardigden sturen, maar omwille van de vele neppartijtjes was daar maar een heel klein aantal van representatief.

¹² Cfr. Ernest WAMBA-dia-WAMBA, *La palabre comme pratique de la critique et de l'autocritique sur le plan de toute la communauté*, in *Journal of African Marxists*, 7, March 1984, p. 35-50.

¹³ Cfr. Ernest WAMBA-dia-WAMBA, *Réconciliation nationale au Zaïre: pourquoi l'échec?*, in *Bulletin du Codesria*, n. 2, 1993, p. 10-12; CONFERENCE NATIONALE SOUVERAINE, *Commission Politique. Rapport final*, XIII. *La réconciliation nationale*, Kinshasa, Palais du Peuple, 1992, p. 116-122 (geschreven door E. Wamba-dia-Wamba). MUTUZA KABE, *La Conférence Nationale, voie obligée pour la démocratisation de notre pays*, in *Les fondements culturels du fédéralisme*, Kinshasa, Noraf, 1991, p. 83-88.

¹⁴ Cfr. E. TOLLENS, *Agriculture et développement rural. Quel avenir? Quelle coopération?*, in Gauthier de VILLERS, Dir., *Belgique/Zaïre. Une histoire en quête d'avenir*, Cahiers Africains, n. 9-10-11, 1994, Institut Africain-Cedaf/L'Harmattan, Bruxelles/L'Paris, p. 245-246.

¹⁵ Deze grondwet was sterk geïnspireerd door de grondwet van Luluabourg van 1965. Voor een overzicht van de CNS zie *Le rapport final des travaux de la Conférence Nationale Souveraine*, in *Zaire-Afrique*, n. 273, Mars 1993, p. 135-199.

¹⁶ De weinige projecten voor een nieuw Zaïre zijn eveneens sterk juridisch-institutioneel van aard; cf. MUKOKO SAMBA, *Projet d'une nouvelle société zairoise*, diff. Mukoko Samba, Japan, 1994, 299 p.; Mwayila TSHIYEMBE et Mayele BUKASA, *Invention de l'état de droit et projet de société démocratique en Afrique: le cas du Zaïre*, *Travaux et recherches de l'Institut Panafricain de Géopolitique*, Diane de Selliers Ed., 1992, 220 p.

¹⁷ Cfr. Célestin MONGA, *Anthropologie de la colère*, Paris, L'Harmattan, 1994.

¹⁸ Cfr. de zeer interessante brochure *Als de basis beweegt*. *Kroniek van de civiele samenleving in Zuid-Kivu*, NCOS, 1994, 69 p.